

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI 10.18524/2304-1587.2019.2(35).186014
УДК 343.85

І. В. Сервецький

доктор юридичних наук, доцент
Національна академія Служби Безпеки України,
кафедра спеціальних дисциплін
вул. М. Максимовича, 22, Київ, 03151, Україна

ГНОСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЯК НЕГЛАСНОЇ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ

У статті здійснено аналіз особливостей такої негласної слідчої дії, як спостереження за особою, речю або місцем у публічно-доступному місці. Зазначено, що спостереження як пізнавальний захід здійснюється оперативними та слідчими підрозділами з метою попередження, розкриття та розслідування злочинів. Спостереження здійснюється у публічно-доступних місцях та у громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- та відео-зйомки, оптичних і радіоприладів, інших технічних засобів. Спостереження як негласна слідча (розшукова) дія здійснюється відносно всіх осіб, за виключенням окремої категорії осіб, зазначених у Кримінальному процесуальному кодексі України (ст. 480 КПК України) тощо. Розглядаються основні історичні аспекти розвитку спостереження як розшукової дії, а також тенденції нормативного регулювання цього виду слідчих дій на сучасному етапі.

Ключові слова: негласна слідча (розшукова) дія, спостереження, контррозвідувальна діяльність, оперативно-розшукова діяльність, публічно-доступне місце.

Постановка проблеми. Сутність і зміст пізнання кримінальних процесів під час спостереження є одним із головних завдань оперативних підрозділів правоохоронних органів та спеціальних служб. Гносеологія (грец. *gnosis* – пізнання і *logos* – вчення) – галузь філософії, яка вивчає сутність пізнавального процесу, його закономірності та принципи, форми і методи пізнання, умови його достовірності та істинності [1, с. 297].

Спостереження є негласною слідчою (розшуковою) дією, яка передбачена ст. 269, 270 КПК України [2]. Ця новела, пов'язана з удосконаленням негласних слідчих (розшукових) дій, направлених на негласний збір доказів (ст. 84 КПК України) про протиправну діяльність осіб, відносно яких є підстави, зазначені у ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3], у ст. 6 Закону України «Про контррозвідальну діяльність» [4], або підстави щодо початку кримінального провадження, зазначені у ст. 214 [5].

На думку О. М. Бандурки, Є. М. Блажівського та Є. П. Бурдоля, «...візуальне спостереження проводиться за об'єктами у публічно доступних місцях із застосуванням фото і відео зйомки та спеціальних технічних засобів, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених у КПК України, зазначених у ст. 246 КПК України» [6].

На думку В. М. Тертишника, спостереження за особою, річчю або місцем (далі – спостереження), що згідно ст. 269 КПК України проводиться з метою пошуку, фіксації або перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину, відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях, може проводитись з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів спостереження [7].

Водночас окремі положення спостереження потребують уточнень і науково-обґрунтованих досліджень, оскільки їх проведення майже завжди пов'язано з втручанням в особисте життя людини та обмеженням її конституційних прав, здійснюється на підставі ухвали слідчого судді (ст. 267, 269, 270, 272, 274 КПК України). При цьому необхідно дотримуватись норм і приписів чинного законодавства, тому що спостереження проводиться таємно і людина не здогадується про втручання в її особисте життя або обмеження її прав правоохоронними органами та спеціальними службами [2].

Таким чином, проблеми спостереження завжди будуть актуальними, а його успішне проведення є ефективною зброєю правоохоронних органів і спеціальних служб.

Метою статті є аналіз існуючих теоретичних підходів щодо визначення поняття «спостереження» та порядку його здійснення як негласної слідчої (розшукової) дії під час кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами спостереження займалися такі науковці, як В. І. Бражник, А. С. Омеляненко, В. Д. Пчолкін, М. А. Погорецький, І. В. Сервецький, Є. Д. Скулиш, В. І. Фариник, Р. М. Шехавцов, М. Є. Шумило, О. М. Юрченко та інші.

Виклад основного матеріалу. У сучасному тлумачному словнику української мови поняття «спостереження» визначається як стеження, слідкування за кимось або чимось, а сама дія «спостерігати» – як звернення уваги на когось або на щось [8].

«Слідкувати» походить також від слова «слід» – «слідом», «слідження», «слідування», від лат. *sledz* – «слизький», «блукає», «ковзає»; слідець – «таємний агент поліції» [9].

Слідкувати – за ким-чим, дивитись – очима, за тим, що переміщується, рухається; стежити. Не відриваючи погляду дивитися на що-небудь, спостерігати щось. Уважно приглядатись до чогось, щоб не пропустити будь-яких змін. Наглядати за ким-небудь для контролю, забезпечення порядку. Стежити за ким-небудь, чим-небудь з метою викрити, піймати. Уважно стежити за розвитком, зміною, станом чогось [10, с. 1148].

Суть спостереження розкриває поняття «дивитись» – спрямувати погляд, прагнучи побачити кого-небудь або що-небудь [11, с. 748]. Підглядати, крадькома дивитись, глядіти, намагаючись простежити за ким-небудь, довідатись про щось; підзирати, піддивлятися [12, с. 358].

У науці існує підхід щодо визначення «спостереження» як методу наукового дослідження, який полягає в активному, систематичному, цілеспрямованому, планомірному і навмисному сприйнятті об'єкта, в ході якого отримується знання про зовнішні сторони, властивості й відносини досліджуваного об'єкта [13].

Також можливим є визначення поняття «спостереження» залежно від сфери його застосування.

У педагогіці «спостереження» є планомірним аналізом і оцінкою індивідуального методу організації навчально-виховного процесу без втручання дослідника в хід цього процесу. Воно відрізняється від побутового спостереження, по-перше, планомірністю і конкретністю об'єкта спостереження, по-друге, наявністю специфічних прийомів реєстрації спостережуваних явищ і фактів (спеціальних протоколів, умовних позначень при записах та інше), і по-третє, наступною перевіркою результатів спостереження [14].

У психології поняття «спостереження» включає в себе пізнання індивідуальних особливостей психіки людини через вивчення її поведінки. Інакше кажучи, за об'єктивними, зовнішньо вираженими показниками (дії, вчинки, мова, зовнішній вигляд) психолог робить висновок про індивідуальні особливості протікання психічних процесів (сприйняття, пам'яті, мислення, уяви), про психічний стан людини, про риси її особистості, темпераменту, характеру. Особливістю методу спостереження в цій галузі є те, що вивчення зовнішніх проявів психіки людини відбувається в природних життєвих умовах [15].

У соціально-культурній сфері використовують також спостереження, яке передбачає цілеспрямоване, за попередньо розробленим планом, фіксування тих соціокультурних явищ, подій і процесів, які цікавлять дослідника, з метою їх наступного аналізу й використання для потреб практичної діяльності. Спостереження є аналітичним методом, що широко застосовується у дослідженнях різних явищ суспільного життя, зокрема вивчення взаємовпливу людей під час зборів, мітингів, лекцій, бесід, вистав. Спостереження як правило використовується: для збору та узагальнення первинної інформації; як джерело побудови гіпотез; як метод перевірки результатів інших досліджень. Спостереження дає змогу одержати про людину цікаві відомості: про манеру її поведінки, характер взаємовідносин з іншими людьми, особливості спілкування тощо. Спостереження охоплює видимі ознаки подій та змін і відображає конкретні події в конкретних

ситуаціях. Зважаючи на те, що специфіка спостереження обумовлюється відношенням суб'єкта та об'єкта спостереження, де людина може бути і суб'єктом, і об'єктом, використання методу спостереження пов'язано з певною організацією процедур, розробкою інструментарію, що забезпечує надійність вихідних даних [16].

У господарській діяльності та підприємництві поняття «спостереження» існує так само. Наприклад, воно може застосовуватись у маркетингу і є методом збирання первинної інформації, шляхом реєстрації поведінки людей або інших досліджуваних об'єктів. Його використовують не часто, воно слугує, як правило, для визначення дослідницької мети або узагальнення суджень. Спостереження використовують також як джерело інформації для побудови дослідницьких гіпотез, перевірки даних, отриманих за допомогою інших методів. За їх допомогою можна отримати додаткові відомості про досліджувані явища [17].

У військовій сфері «спостереження» також застосовується, і є одним із способів розвідки противника, місцевості, акваторії, погоди, а також отримання даних про становище й дії своїх військ (сил) [18].

У кримінології «спостереження» використовується як метод збору наукової інформації, сутність якого полягає в безпосередній реєстрації фактів, явищ і процесів, які відбуваються в соціальній реальності. Спостереження являє собою спосіб збору первинної кримінологічної інформації про об'єкт, що вивчається, шляхом безпосереднього сприйняття і прямої реєстрації його ознак.

У кримінології сфера спостережень та їх варіанти мають деяку специфіку порівняно із спостереженнями у соціологічному дослідженні.

Виділяють три основні ролі спостерігача (види спостереження):

- 1) спостерігач – учасник будь-якої діяльності (веде спостереження за діяльністю або за її учасником);
- 2) власне спостерігач (виявляє себе у спілкуванні з тими суб'єктами, за діяльністю яких він повинен спостерігати);
- 3) включений спостерігач (влаштовується на роботу в організацію або знаходиться десь, не виявляючи себе як спостерігач, не бере участі у тій діяльності, за якою спостерігає, але ніби з боку веде таке спостереження) [19].

Що ж стосується юридичної сфери, то спостереження здійснюється гласно і негласно тоді, коли готуються, вчиняються злочини або приховуються результати злочинної діяльності.

Головною рисою спостереження у цьому випадку є негласність спостереження, «негласний» – тобто невідомий для інших, прихований, таємний [10, с. 596]. Таємний – навмисне прихований від інших, який відомий не багатьом або тільки кому-небудь одному [10, с. 1227].

Гене́за становлення та розвитку негласного спостереження як засобу збирання доказів у вітчизняному законодавстві налічує майже два століття, хоча деякі вчені вважають, що «...історія правової регламентації розшукової роботи починається ще з першої редакції Руської правди, в якій згадуються такі форми розшуку, як “звід” і “гоніння сліду”» [20, с. 57].

Дослідники В. В. Шендрик і Н. Ф. Войтович аналізують основні етапи становлення негласного спостереження в період XVIII – початку XX століть. Так, вони відзначають, що «саме в роки правління Петра I здійснюється спроба ввести регулярну поліцію. У цей період створено орган політичної поліції – “Таємна канцелярія розшукових справ” (1718), створюється інститут працівників розшуку (сищиків), видається інструкція (1719), яка дозволяла створювати розшукові команди з військовослужбовців. Розвідувальна робота саме в ці роки вперше отримує правову основу (1716)» [20, с. 57]. Щоправда, далі автори доходять висновку, що «...пункти, дані Санкт-Петербурзькому Генерал-поліцмейстеру, стали політичною віхою в зародженні правового регулювання розшукової роботи», проте прийняті акти не призначалися для регламентації власне розшукової діяльності, а тому немає достатніх підстав стверджувати про наявність системного підходу в правовому регулюванні негласної роботи в той час. Правове регулювання мало фрагментарний характер і стосувалося тільки центральних закладів у Санкт-Петербурзі й Москві [20, с. 57].

Можна погодитись з думкою А. А. Коваль, що ключовою віхою в історії розвитку негласних слідчих дій вважається прийняття у 1864 році Статуту кримінального судочинства Російської Імперії. «У цьому документі вперше був застосований системний підхід до інституту слідчих дій як до впорядкованого, внутрішньо узгодженого і взаємообумовленого комплексу процесуальних дій, направлених на збирання доказів. Усі слідчі дії були компактно розміщені у другому розділі Статуту “Про попереднє слідство”, у кількох главах – четвертій, п’ятій і шостій. Не зважаючи на те, що термін “слідчі дії” вживався у Статуті багато разів у сенсі засобів виявлення та фіксації слідів злочину, визначення терміну “слідчі дії” не закріплювалося, як і не встановлювався їх вичерпний перелік» [21, с. 207].

Періодом зміцнення служби зовнішнього спостереження та її централізації можна вважати створення у 1894 р. при Московському охоронному відділенні спеціального загону філерів. «Загін був створений для більш успішної боротьби з “неблагонадійним елементом” і “таємними організаціями” в імперії. На час створення він нараховував 30 осіб, на його утримання виділялося 19 800 крб. на рік. Загін був організований при Московському охоронному відділенні, але за вказівкою Департаменту поліції філери загону відряджались до різних губерній для спостереження за “революційним елементом”» [20, с. 58].

Початок XX століття характеризувався процесами посилення боротьби з революційною діяльністю, що не оминуло й основні аспекти розшукової роботи. Нормативно-правові акти щодо слідчих дій того часу визначали основні засоби їх проведення, способи та форми роботи розшукових органів, контроль з боку прокурорів за їх діяльністю. Окрему значну увагу було приділено регулюванню особистих якостей філерів, яким вони мали відповідати: благонадійність, чесність, тверезість, спритність, сміливість, кмітливність, терплячість, наполегливість, обережність, дисциплінованість, міцне здоров’я, особливо міцні ноги, добрий зір, слух, пам’ять, непомітна

зовнішність. Філерами не могли бути особи польської та єврейської національностей [20, с. 58].

Період національно-визвольних рухів на території України 1917–1918 років, а також подальше встановлення на ній радянської влади, супроводжувався прийняттям великої кількості підзаконних інструкцій, декретів, указів щодо проведення негласних слідчих дій. «У зв'язку з відсутністю єдиного нормативно-правового акту, який би регулював судочинство, урядом Директорії в 1920 році було ухвалено рішення про створення Кримінально-процесуального кодексу Української Народної Республіки. Його розробка велася українськими юристами на базі діючого тоді законодавства з урахуванням військової обстановки. Частково роботи кодифікаційної комісії було реалізовано в законі “Про провадження у Штабних судах”, який можна вважати кримінально-процесуальним кодексом того часу. Низка статей, що регламентували процес дізнання у кримінальній справі, присвячувалася проведенню обшуків і вилучень, зберіганню і оформленню речових доказів. Великого значення закон надавав дотриманню законності. Установлювалось, що обшуки і вилучення повинні провадитися лише за крайньої потреби і лише в приміщеннях, підвідомчих військовій частині» [21, с. 207].

Встановлення на території України радянської влади супроводжувалось розробкою та прийняттям нових нормативно-правових актів у багатьох галузях, в тому числі – в кримінальному процесі. Так, «...у першому Кримінально-процесуальному кодексі УРСР 1922 року негласне спостереження як засіб проведення дізнання не отримало свого розвитку через намагання його укладачів закріпити та розвинути у практиці досудового розслідування злочинів принципи законності, публічності, гласності, недоторканності особи, чітко визначити процесуальну форму засобів збирання доказів, а негласне спостереження, через таємність свого проведення, ототожнювалося з так званими “засобами поліцейського свавілля” під час проведення дізнання по злочинам, які у нових умовах соціально-політичного розвитку нашої держави не могли бути складовою кримінально-процесуальної діяльності радянських органів правопорядку» [22, с. 330].

Цей час в історії розвитку негласних слідчих дій можна охарактеризувати як такий, що був виключений із загальнодоступного нормативного регулювання та переведений на рівень підзаконних нормативно-правових актів, що мали гриф «Цілком таємно». Справедливими є роздуми С. В. Тагієва, «...що відсутність належних правових гарантій проведення оперативно-розшукових заходів різко негативно позначилася на дотриманні прав людини, законності... Правова неврегульованість проведення оперативно-розшукових заходів відіграла свою роль під час масових репресій, що спостерігалися на теренах СРСР протягом 1930–1950 років. Оперативні повідомлення й результати оперативно-розшукових заходів у вигляді довідок іноді вшивалися в кримінальні справи й слугували підставою для винесення смертного вироку. Деяких відомих радянських генералів і маршалів уже після Великої Вітчизняної війни було ув'язнено, а частину з них розстріляно за антисталінські висловлюван-

ня, записані підслуховувальними пристроями, або через показання, які було з них вибито» [23, с. 299-300].

Сучасний період правового регулювання оперативно-розшукової діяльності в Україні, як і візуального спостереження, можна назвати найбільш значущим. Щодо правового регулювання негласної роботи, в основному на підзаконному рівні зроблено різкий стрибок на рівень законодавчої регламентації. Початком є 18 лютого 1992 р. – дата прийняття закону «Про оперативно-розшукову діяльність», де визначено основні напрямки оперативно-розшукової діяльності, зміст і основні складові оперативно-розшукового права як науки, що має свій предмет, метод, систему і принципи [20, с. 59]. Звісно, не можна не згадати роль Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, який уперше в національній історії врегулював не лише поняття та зміст негласних слідчих дій, але й встановив основні вимоги, підстави та форми їх проведення, визначив коло відповідальних суб'єктів. Відповідно до ст. 246 КПК України, «Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом» [2, ст. 246]. Як зазначає А. А. Коваль, «...очевидно, що введення у кримінальне судочинство негласних слідчих (розшукових) дій сприятиме удосконаленню розслідування злочинів і покращить стан боротьби зі злочинністю: Законом розширено повноваження органів досудового слідства щодо використання засобів розкриття та розслідування злочинів, крім того, слідчі отримали повну самостійність у прийнятті рішень щодо заходів, направлених на розкриття злочинів, і головне – забезпечується виявлення та розкриття слідчими тяжких та особливо тяжких резонансних злочинів, що традиційними процесуальними засобами було би неможливо» [21, с. 208].

Отже, глава 21 КПК України врегулює інститут негласних слідчих (розшукових) дій, одним із засобів якого в ст. 269 передбачено спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) [2, ст. 269]. Одноименний оперативно-розшуковий захід передбачено п. 11 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. (зі змінами станом на 04.07.2013). Відповідно до ч. 1 ст. 269 КПК України, для пошуку, фіксації та перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях, може проводитись візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів [2, ст. 269]. Також, відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (1992), оперативні підрозділи мають право вести спостереження у публічно доступних і громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відео-зйомки, оптичних і радіоприладів та інших технічних засобів. Спостереження може здійснюватися як за громадянами, так і за окремими будівлями, приміщеннями, що можуть стати об'єктами злочинного посягання, терористичного нападу та інших протиправних посягань [24].

Сутність спостереження як фізичного явища нами розглядалась на початку наукового дослідження, проте підсумовуючи можна відзначити, що спостереження – це усвідомлене цілеспрямоване організоване систематичне сприйняття предметів і явищ об'єктивного світу.

Цей метод широко використовується у процесі збору інформації. Так, серед заходів у боротьбі з організованою злочинністю та терористичною діяльністю спостереження посідає одне з головних місць, оскільки дозволяє одержати нову інформацію про об'єкт спостереження, виявити ознаки, які можуть вказати на те, що людина займається протиправною діяльністю (приховані зустрічі, ведення фото- і кінозйомки заборонених об'єктів та ін.).

Деякі автори констатують, що спостереження проводиться за об'єктом, тобто за фізичною особою. Згідно з Цивільним кодексом, фізична особа – це громадянин України, іноземний громадянин або особа без громадянства (ст. 24 ЦК України). Обов'язковою ознакою фізичної особи є її ім'я (ст. 28 ЦК України), цивільні право- та дієздатність (ст. 25, 30), постійне або тимчасове місце проживання (ст. 29 ЦК України) [25].

Відповідно до ст. 6 КПК України, кримінальне провадження здійснюється щодо будь-якої особи, крім випадків, передбачених гл. 37 КПК України [2, ст. 6].

Особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб визначаються гл. 37 КПК України та на підставі ст. 480 КПК України. Особливий порядок кримінального провадження застосовується щодо осіб:

- 1) народного депутата України;
- 2) судді, судді Конституційного Суду України, судді Вищого антикорупційного суду, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- 3) кандидата у Президенти України;
- 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- 5) Голови, іншого члена Рахункової палати;
- 6) депутата місцевої ради;
- 7) адвоката;
- 8) Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України;
- 10) Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступника [2, ст. 480].

Особливості застосування негласних слідчих дій, у тому числі – спостереження за окресленими категоріями осіб, полягають у необхідності дотримуватись інших, більш складних погоджувальних і дозвільних процедур через особливі гарантії їх статусу.

За результатами проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як спостереження, слідчий або особа уповноваженого оперативного підрозділу органів внутрішніх справ, якій було доручено спостереження за

особою, річчю або місцем на підставі ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК України, складає протокол відповідно до вимог ст. 104, 106, 252 КПК України, в якому описуються обставини, встановлені в результаті спостереження. У разі необхідності до протоколу долучаються додатки (фотографії та/або відеозапис тощо), відповідно до ст. 105 КПК України.

Протокол про проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення цієї дії передається прокурору, який приймає рішення щодо використання у кримінальному провадженні її результатів (ст. 252, 256 КПК України). При цьому, відповідно до положень ст. 99 КПК України, фактичні дані, отримані під час спостереження за особою, річчю або місцем, які містяться у протоколі та додатках, складених за її результатами, оцінюються не тільки з точки зору належності (ст. 86 КПК України) та допустимості (ст. 87 КПК України), достовірності, а й у сукупності з іншими зібраними доказами з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [2, ст. 99, 86, 87].

Окрему увагу потребує визначення поняття «публічно-доступне місце», оскільки здійснення спостереження саме й передбачає збирання інформації в доступних місцях перебування відповідної особи шляхом споглядання її дій та контактів (оскільки проникнення в її житло або зняття інформації з приватних пристроїв є іншим видом негласних слідчих дій).

Виходячи від зворотного трактування ст. 267 КПК України, під «публічно доступним місцем» розуміється місце, до якого можливо увійти або в якому можливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб [2, ст. 267].

Висновок. Отже, спостереження як пізнавальний захід здійснюється оперативними та слідчими підрозділами з метою попередження, розкриття та розслідування злочинів.

Спостереження здійснюється у публічно доступних місцях і в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відео-зйомки, оптичних і радіоприладів, інших технічних засобів.

Спостереження як негласна слідча (розшукова) дія здійснюється відносно всіх осіб, за виключенням окремої категорії осіб, зазначених у Кримінальному процесуальному кодексі України (ст. 480 КПК України).

Також доведено, що спостереження здійснюється в публічно доступних місцях, на які не встановлено правових обмежень (квартири, будинки, інше житло, земельні ділянки, що належать громадянам на праві приватної власності), якщо встановлено їх межі, територія тощо.

Слід констатувати, що оперативно-розшукові та контррозвідувальні заходи здійснюються за правилами відповідних статей КПК України.

Отже, формально-юридичний підхід дозволяє зробити висновок, що спостереження є оперативно-розшуковим або контррозвідувальним заходом, що здійснюється за правилами кримінального процесуального кодексу, який слід доповнити та конкретизувати, в частинах:

- спостереження здійснюється за особами, які зареєстровані, мають встановлені прізвища, ім'я та по батькові, постійно або тимчасово

проживають за певною адресою, а також відносно осіб, які приховують свої особисті дані або їх навмисно змінили, а також відносно осіб, особисті дані яких неможливо встановити за будь яких умов (ст. 269 КПК України);

- спостереження у такому випадку повинно здійснюватися оперативними підрозділами негайно, з наступним узгодженням прокурора та санкцією спеціального судді;
- запропоновано доповнити ст. 99 КПК України таким змістом: «Матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб або групи осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази»;
- пропонується доповнити ст. 104 КПК України пунктом 3 наступного змісту: «Матеріали спостереження, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано результати спостереження, слід вважати документом, тобто протоколом, який підписує керівник підрозділу».

Список літератури

1. Сучасний тлумачний словник української мови. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. С. 562.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квітня 2012 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.11.2019).
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992. *Відомості Верховної Ради України*. № 22. Ст. 303.
4. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст.89.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар /за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К., 2012. 1124 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: *науково-практичний коментар*: у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 768 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального Кодексу України. В. М. Тертишник. Алерта, 2017. 824 с.
8. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). Т. 9. 1978. С. 357.
9. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / ред. кол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. К.: Наук. думка, 1983. (Словники України). Т.5: Р-Т, / уклад. Р.В. Болдирев та ін. 2006. 302 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Г. Бусел. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1425 с.
11. Новий тлумачний словник української мови у 4-х т. Т.1. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. К.: «Аконіт», 2000. 910 с.
12. Новий тлумачний словник української мови у 4-х т.: Т.3. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. К.: «Аконіт», 2000. 927 с.
13. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. Мн.: изд. В.М. Скаун, 1998. 896 с.
14. Спірін Л. Ф. Педагогічний експеримент у галузі виховання. *Методи педагогічного дослідження* / ред. В.І. Журавльов. М.: Просвіта, 1972, С. 34-61.
15. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень: підручник. К.: АБУ, 2002. 480 с.

16. Петрова І. В. Проектування в соціально-культурній сфері: навчальний посібник. К.: Вид-во КНУКіМ, 2007. С.250-251.
17. Маркетинг : навч. посібник для студентів вузів / Е. В. Мінько, Н. В. Карпов М.: ЮНІТИ-ДАНА, 2007. 351 с.
18. Ситник Г. П. Оптимізація цивільно-військових відносин – важливе завдання управління національною безпекою. *Вісник УАДУ*. 2003. № 3. С. 326-332.
19. Кримінологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Пазюка О. Г. К., 2002.
20. Шендрик В. В. Історично-правовий аспект розвитку візуального спостереження. *Право і безпека: науковий журнал*. 2009. № 3.
21. Коваль А. А. Історико-правовий аналіз розвитку законодавства про негласні слідчі (розшукові) дії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 205-209.
22. Жалдак І. С. Еволюція спостереження за особою, річчю або місцем як засобу збирання доказів у вітчизняному кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. Вип. 1. С. 327-334. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2014_1_41 (дата звернення: 10.11.2019 року).
23. Тагієв Р. С. Генезис становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 2. С. 295-303. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2015_2_36
24. Козаченко І. П. Візуальне спостереження. *Юридична енциклопедія*. К.: Вид «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. 495 с.
25. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2019 р.

И. В. Сервецкий

Национальная академия Службы безопасности Украины,
кафедра специальных дисциплин
ул. М. Максимовича, 22, Киев, 03151, Украина

ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВО ВРЕМЯ НАБЛЮДЕНИЯ КАК НЕГЛАСНОГО СЛЕДСТВЕННОГО (РОЗЫСКНОГО) ДЕЙСТВИЯ

Резюме

В статье анализируется наблюдение как познавательное мероприятие, которое осуществляется оперативными и следственными подразделениями в целях предупреждения, раскрытия и расследования преступлений. Наблюдение осуществляется в публично доступных и общественных местах с применением фото-, кино- и видеосъемки, оптических и радиоприборов, других технических средств. Наблюдение как негласное следственное (розыскное) действие осуществляется в отношении всех лиц, за исключением отдельной категории лиц, указанных в Уголовном процессуальном кодексе Украины (ст. 480 УПК Украины).

Доказано, что наблюдение осуществляется в публично доступных местах, на которые не распространяются правовые ограничения относительно возможности пребывания в них и для этого не требуется разрешения собственника квартиры, дома и т.д.

Формально-юридический подход позволяет сделать вывод, что наблюдение является оперативно-розыскной и контрразведывательной мерой, которая осуществляется по правилам уголовного процессуального кодекса, и в этом контексте требует дополнения и конкретизации.

Предлагается дополнить ст. 99 УПК Украины положением следующего содержания: «Материалы, в которых зафиксированы фактические данные о противоправных деяниях отдельных лиц или групп лиц, собранные оперативными подразделениями с соблюдением требований Закона Украины «Об оперативно-розыскной деятельности» и Закона Украины «О контрразведывательной деятельности», при условии соответствия требованиям настоящей статьи признаются документами и могут использоваться в уголовном производстве в качестве доказательств».

Ключевые слова: негласное следственное (розыскное) действие, наблюдение, контрразведывательная деятельность, оперативно-розыскная деятельность, публично-доступное место.

I. V. Servetsky

National Academy of Security Service of Ukraine,
The Department of special disciplines
M. Maksimovicha str, 22, Kyiv, 03022, Ukraine

**GNOSEOLOGICAL PRINCIPLES OF COGNITIVE ACTIVITIES
DURING OBSERVATION AS AN UNTILTED
INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTION**

Summary

The article states that surveillance as a cognitive means as your is carryout by operational and investigative units in order to prevent, detect and in vesting at e crimes. Surveillance carried out in public places and in public places with the use of photo, film and video, optical and radio devices, and other technical means. Observation as an unspoken investigative (investigative) action is carried out against tall persons, with the exception of a separate category of persons specified in the Criminal Procedure Code of Ukraine (Article 480 of the CPC of Ukraine) and the like.

It is proved that the observation is carried out in publicly accessible places, which have no legal restrictions (apartments, houses, other housing, land belonging to citizens under private property rights), if its boundaries, territory, etc. are established. Thus, the formal-legal approach allows to conclude that surveillance is an operative-search and counter-intelligence measure, which are carried out according to the rules of criminal procedure code which should be supplemented and specified. It is proposed to supplement Art. 99 of the CPC of Ukraine as follows: “materials, which record factual data on il legal actions of individuals and groups of persons, collected by operational units in compliance with the requirements of the Law of Ukraine” On Operational Investigation Activity “and the Law of Ukraine” On Counterintelligence”, subject to compliance the requirements of this article are documents and can be used in criminal proceedings as evidence”.

Key words: unspoken investigative (search) action, observation, counterintelligence, operational and search activity, publicly accessible place.